

МУЛТИКУЛТУРАЛИЗЪМ И МНОГОЕЗИЧИЕ

Сборник с доклади
от Тринадесетите международни
славистични четения –
София, 21–23 април 2016 г.

Том II.

АНТРОПОЛОГИЯ. ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

Велико Търново, 2017
Издателство „Фабер“

СЛИКЕ СРБА, ТУРАКА¹ И АРНАУТА У ЗБИРЦИ ИЗ СТАРЕ СРБИЈЕ ГРИГОРИЈА БОЖОВИЋА²

Бојан Чолак

Институт за књижевност и уметност, Београд

The focus of the paper is placed on the relations of Grigorije Bozovic towards the category of nation (Serbs, Turks, Arnauts) as well as the construction of the image of gender identity. It can be noticed that, even though Bozovic constantly provides the image of the Muslim oppression of Christians, a large number of stories shows ideas of tolerance between Christians and Muslims and creation of a humane society. In the same way, the (self)image of Serbs, oscillates between positive and negative. The position of the threatening „Other“ is more tied to Arnauts then to Turks. This image of Arnauts is tightly connected to the historical image of the time in which Grigorije Bozovic wrote.

Key words: identity, culture, nation, gender, collectivity, image of Other, humanity.

Културолошка проблематика у Божовићевом стваралаштву била је предмет изучавања Јасмине Ахметагић. Анализирајући стереотипне представе о другом у прози Григорија Божовића ауторка примећује: „У Божовићевим причама, које су препуне верских и националних сукоба, стереотипна представа о другом честа је мотивација понашања јунака, али је превише примера који говоре да сам аутор није делио стереотипну слику својих јунака“ (Ахметагић 2004: 32), показујући, потом, да су у Божовићевом делу чести примери „племенитости и чојства“ и међу Арнаутима и међу потурицама, као и да су ови други „теже и болније искушење за Србе од самих Турака“ (Исто: 36).

---

¹ Према се у појединим научним студијама предност даје појму *Османлије*, опредељивање за појам *Турци* проистекло је из приповедака Григорија Божовића у којима се често под Турцима подразумевају и потурице које саме себе називају Турцима.

² Рад је настао као резултат пројекта *Смена поетичких парадигми у српској књижевности XX века: национални и европски контекст (1780/16)*.

Допринос наведеној проблематици дала је и Весна Тодоров. Закључак који изводи јесте да су „Божовићеви јунаци, уколико су Срби, изграђени као прави хероји, а с друге стране, уколико су Албанци или Турци, имају сувише недостатака да би били хероји. На тај начин Божовић настоји да изгради идеалну слику Срба“ (Тодоров 2013: 150). Иако би се из овог цитата могло помислити да Весна Тодоров уопштава, то није тако, јер се на више места указује на разноликост у представљању особина националних карактера и Турака и Албанаца и Срба.

Предмет истраживања овог рада јесте слика националних идентитета (Турака, Арнаута и Срба) у збирци *Из Старе Србије* (1908) Григорија Божовића. До сада се о овој проблематици говорило уопштено, проучавањем комплетног пишчевог опуса. Циљ овог испитивања је да се сагледа слика у оквиру само једне збирке не би ли се на нивоу поетике једног писца запазиле промене у конструисању националних идентитета у делима пре и након прве збирке, односно Првог светског рата. На нешто ширем плану, реч је о потреби ишчитавања слике националних идентитета у границама поетике прозе модерне.

Приликом пружања анализе слика националних идентитета у збирци *Из Старе Србије*, свакако, треба имати у виду да је Григорије Божовић писао о времену у којем су се делови Србије још увек налазили под османлијском влашћу, која је, иако ослабљена, и даље вршила снажно потирање национално-културног идентитета Срба. Божовићеве приче из ове збирке, дакле, обухватају историјски период у којем су Срби с подручја Косова и Метохије настојали да очувају конфесионалну и националну припадност упркос тежњи Османлија да их утопе у друге јужнословенске нације и одузму им културно-језички идентитет. Посебан акценат у раду стављен је на борбу Срба с Арнаутима.

Већ прича „Два падишахова роба“ у средиште приповедања поставља репрезентацију идентитета две нације: српске и турске. Драматика приче уводи се од почетка, а заснована је на моралном изазову, тачније на показивању људскости. Божовић посеже за једним од типичних књижевних поступака: појединац устаје у име колектива не би ли га спасио од готово сигурне материјалне пропасти. Побуна јунака не проистиче из личног незадовољства нити жеље да превари Турчина и тако обезбеди већу зараду, већ је израз покушаја да спаси народ од сигурног страдања. У основи деловања главног јунака Радована, према томе, налази се чин хуманости и управо на ову категорију он и позива турског поглавара:

„Око двеста кућа љуте сиротиње царске раје, која се храни само са самара, моли ти се данас да ослободиш сто мојих другова и њихову тисућу кљусади.“ (Божовић 1908: 8)

То је и тачка преко које ће се конструисати морална слика и показати евентуална суштинска разлика између двеју нације.

Иако је овом причом призвао историјски тренутак у којем је део Србије био потчињен, тачније у вазалном односу према Турској, Божовић увођењем несвакидашњег јунаштва јунака, који чини оно што нико други не би смео, настоји да поред моралног укаже на неопходност присуства и одважног, херојског лика српске нације.

Формирање културних идентитета, у збирци *Из Старе Србије*, уско је повезано с грађењем родног идентитета (у овој причи говори се искључиво о мушком идентитету). Радован се, међутим, не одређује као типичан представник српске заједнице. Пре би се могло рећи да је он усамљени појединац, оличење активног принципа који недостаје Словенима уопште:

„Видиш брката, разголићена Сеничанца [...] готов је само да махне руком, што увек чине Словени кад га снађе безгранично зла судбина. И остали су као он.“ (Исто: 6)

Поступак конструисања књижевног јунака „за узор“ у великој је мери својствен усменој традицијској култури. Суочен с општом кризом националног идентитета заједнице Григорије Божовић настоји да ојача свест о његовој важности истичући значај деловања појединца као колективне личности.

Дирнут Радовановим поштењем паша ослобађа кириције (рају). Но слика како Турака тако ни Срба не конструише се као морална и племенита. Премда је паша представљен као „искрени син велике отаџбине“ и „роб цара над царевима“, значи као одани послушник, Божовић инсистира на подмитљивости Османлија. Поред халапљивости, писац неафирмативно говори и о „турској нехатности“. С друге стране, код Срба се критикују похлепа и склоност свађи у којима се види и узрок вишевековног српског ропства.³

Завршетак приче у знаку је пријатељства и заједништва два национално и професионално различита поглавара. Долази до чина пре-

³ Историјски тренутак губитка слободе и потпадања под турско ропство Божовић види као пресудан и уско повезан с нестајањем животне радости. Тако, у најраније објављеној пишчевој репортажи „На Косову“ („Нова Искра“, 1904) основна је опозиција некад-сад, тачније време Слободе (живота) наспрам времена ропства (смрти).

познавања, а потом и до поистовећивања са „другим“, „страним“, а у циљу остваривања и ширења слоге, мира и реда. И постављање у напредни однос Радована и паше, у наслову приче, указује на степен морала и јунаштва који повезује два јунака. На ширем плану наслов приче симболизује и верско заједништво и слогу.

Слике Турка и Срба у причи „Два падишахова роба“ нису дате на принципу опозита, како би се то можда могло очекивати имајући у виду да је у „razmatranjima predstave o 'Turčinu', stereotipizacija uobičajena praksa kako na zapadu, tako i na istoku. Otuda [...] Mustafa Sojkut, na primer, ukazuje da su stolećima, 'od samih početaka interakcije između muslimana i hrišćana, Turci za Evropljane predstavljali *drugo par excellence*'“ (Jezernik 2010: 9). У вези с обе нације у уводној причи износе се оштре критике које се најчешће не представљају очима оног другог, већ се спознају и властитим видом. Изнад категорија националног и верског Григорије Божовић поставља морал и јунаштво, заједништво и слогу, по чему се издваја од многих писаца свога времена, и повезује с неким од најзначајнијих имена српске књижевности и културе.

Инсистирање на начелу хуманости и настојање да се слика Срба не гради као наличје Турцима/потурицама присутни су и у причи „Први корак“. Попут паше из прве приче, и у овој турски поглавар (Шајин-бег Маратагић) дејствује као спасилац и узима улогу заштитника хришћанске раје од ага и осталог живља. Међутим, и поред тога, на више места у причи подвлачи се нетрпељивост и осиноост Турака (потурица) према Србима и указује на немилост турске власти⁴ према хришћанима, посебно онима коју су на неки начин показали нелојалност Царевини. Но, чини се, да је категорија племенитости и овде издигнута изнад националног. Григорије Божовић акцентује насилничко понашање засновано на националној и верској основи посебно од стране оних чије се порекло везује за хришћанску заједницу. У студији *Идентично различито* Тихомир Брајовић говори о лику „нашег туђинца“, тачније конвертита који је „'nepostojano' i preobražavajuće, pa zato zapravo i zbnjujuće i nepoželjno Drugo, koje je makar jednim delom još uvek Isto, odnosno Isto koje je znatnijim delom već Drugo“ (Braјović 2007: 138). Проблем потурица усложњава се у Божовићевој прози („Крамар“) запажањем да Турци такође посматрају потурице као Друго, као оно што је различито од њиховог *Ja*.

Узрок страдања српског народа Григорије Божовић није доводио у везу само с потурицама и мухамеданским становништвом, нити га је проналазио само у неслози и грамзивости властитога народа, већ и у

---

⁴Османлијска држава у овој причи приказана је као царевина без поретка, где не влада ред и закон не важи за све.

похлепи свештених лица. Управо је оштра критика поповског сталежа, њиховог односа према православном српском живљу остварена у причи „Уочи светога“. И поред тога што је у тексту назначено да се у корену сиромаштва главног јунака налазе високи турски намети због имања мушке деце (тзв. војница), у средишту пишчеве критике налази се похлепа, себичност и немилост попа према члановима сопствене верске заједнице. Реч је о истицању саможивости и похлепе једних чланова друштва према другим што уништава српски народ, а чиме се, уз већ истакнути моменат неслоге, представља суштина коби православног живља у датом подручју одређеног времена. Као супротност слици несложних Срба, спремни на међусобни подсмех због неимаштине, уводе се ликови племенитих Турака (хануме Ђуле Хајрије и комесара Ризе-ефендије). Божовић, тако, „не ствара само јунаке по оружју већ се бави и духовним јунаштвом оличеним у архетипу мушкарца оца“ (Питулић 2006: 153), а у основи овог архетипа налази се функција заштитника. У првој књизи Григорија Божовића функција заштитника својствена је како изузетним Србима тако и појединим Турцима. Насупрот њима износи се друштвена критика превасходно усмерена против одсуства хуманистичког начела.

Напоредо с двоструком сликом Турака (с једне стране, насилници и верски непријатељи, а с друге, слика лишена наглашене негативне конотације и често обојена позитивним тоновима – племенитост, заштитништво, поштовање, пристојност, захвалност), у причу „Запис“ уводи се слика Арнаута као агресора и непријатеља Срба.⁵ Божовић, међутим, ни у овом случају не представља чланове једне заједнице као искључиве жртве, па наглашава да су обе нације доживљавале средину као крваву. У истој причи, на више места, указано је на међусобно поштовање Срба и Турака, и упућеност једних на друге. Приповедач гостити Туркињу, мајку Сејдије Барјактаровића, позивајући је у свој дом као у сопствену кућу. Разлог хануминог доласка тиче се за молбе за помоћ, при чему се позива на доброту као основно начело обе вере. О добром односу Срба и Турака сведочи и приповедачев исказ:

„Теби само ово чиним... Зато што си ми дошла у кућу и што си Туркиња... Више ником не бих учинио.“ (Исто: 76)

⁵ Слика Арнаута као насилника препознаје се и у уводној причи „Два падишахова роба“: „Арнаути беху досадили и народу и властима, због чега учесташе жалбе у Цариграду“ (Божовић 1908: 15). Особито је непријатељски став акцендован према Србима: „Митровица је за последњих сто година провела прву слободну ноћ [...] И све се то кретало први пут у сазнању да му обноћ нико неће ништа рђаво учинити [...] Арнаути се повукли и забринули, постали према Србима уљудни и пажљиви, тврдећи свакоме: како је суседство света ствар и како једна земља треба све да скупи, те да сви живе на миру и у љубави“ (Исто: 21).

Занимљиво је да на једном месту ханума назива ефендију Влахом, настојећи да га испровоцира, на шта он бурно и с негодовањем реагује. Појам Влах има разнородну употребу, а шта ханума под њим подразумева најбоље открива његово опонирање појму оцаковића (коленовић, племићког порекла, човек из старе угледне породице): „Мислила сам да си оцаковић, као и твоји стари“ (Исто: 75). Реч је о посезању за етнофолизмом, пежоративној употреби појма *Влах* чиме ханума настоји да порекне човечност, хуману страну ефендије. Његова реакција условљена је заузимањем њене перспективе приликом употребе овог појма. Власима су Турци називали хришћане кад год су хтели да их нагрде и покажу њихову нечовечност, ништавност, односно „за све сељаке ди-нарских земаља“ (Цвијић 2012: 386).

Занимљиво је да Божовић у збирци не представља негативно ју-накиње мухамеданске вере. Напротив. Пред њима се увек исказује поштовање и уважавање. Читав дискурс тиче се конструисања маскулиног идентитета. И када је реч о представљању хришћанки Божовић не посеже за критиковањем. Мотивација за такав начин приказивања можда би се могла везати за историјски податак да су се далеко више турчили мушкарци, док су жене задржавале веру, чувајући тако обичаје и традицијску културу уопште или пак за чињеницу да „типична западњаčka stereotipna predstava o 'Turčinu' proizilazi iz pretpostavke da će 'on' (jer 'Turčin' je uvek muškarac) uništiti sve što se smatra normalnim. On će opljačkati, ubiti i porobiti. 'Turčin' je muškarac, pljačkaš“ (Muršić 2010: 34).

Када је реч о негативној слици односа Турака према Србима и опонирању две нације можда је најрепрезентативнија прича „Крамар“, а очитује се у карактерима скелеције аге и Недељка Буниловића (представља се Турчину као Незир-бег). Док код аге превладава осећање немилосрдности и надмоћи над убогим, потреба да превари и осећај да је изнад закона, Недељко је представљен као заштитник угњетаване раје, као онај који се залаже за правду и ко штити слабије. Ове особине показале се као суштинске за агину сумњу у Незир-бегово турско порекло. Антагонизам јунака дочаран је преко поступка поређења (ага се пореди с вуком, бег с тигром). Анималне компарације у случају аге представљају демонизацију Турчина и потцртавају његову злу, лукаву природу, те немилосрдност и бестијалност Турчинове појаве, а у случају Недељка поређење с тигром у функцији је описивања храбрости и истичања борбеног, ратничког карактера јунака. Божовић заузима генерално негативан став када говори о особинама људи с Истока, па ће као једну од главних карактеристика Турака истаћи „азијско лукавство“, а потом

ће и агину опаску да је милост паше стекао преко пашинице пропатити коментаром „мигну ага, па се ђаволски засмеја, како то само може да учини источни човек при мисли о туђем – те врсте“ (Исто: 95). Тако се лик Турчина, испрва обликован као *Верски Непријатељ* и *Насилник*⁶, допуњује типом *Сладострасника*. Особина Османлија на којој Божовић инсистира у више прича тиче се специфичног турског осећања поноса који се на једном месту одређује као „глупи турски понос“.

У основи приче „Крамар“ налази се ситуација превареног варалице при чему је обмана Недељка мотивисана потребом да заштити хришћанску рају од поступака Турчина. Све време и читалац и ага верују да је посреду обрачун два Турчина, да би на крају приче дошло до разоткривања и агине спознаје да је он заправо тај који је преварен.

Мотиви турске осиноности, њиховог насиља и угњетавања православног живља провлаче се како кроз ову причу тако и кроз читаву збирку, а оличавају књижевно-културни стереотип. Антитурски наратив који снажно обележава јужнословенску књижевност допуњен је у Божовићевом приповедачком делу истицањем племенитости појединаца, при чему се пропаст османлијског царства повезује с нестајањем морала, похлепом и непоштовањем закона. Корен оваквог приказа Османлија (осцилује између позитивног и негативног) може се везати за време у којем су на Косову већи непријатељи Србима били Арнаути и Арбанаси, него Турци (премда су се налазили под њиховом влашћу), те за пишево увиђање неопходности хришћанско-муслиманске толеранције.

Ситуација насамареног Турчина који касно спознаје подвалу налази се и у причи „Митровачки потомак БудаLINE Тала“. За разлику од претходне приче у којој је обманут превејани скелеција, овде је приглуп и лаковерни хоца Дилић жртва хришћанског лукавства. Такође, док се смисао прве подвале очитовао у тежњи да се помогне властитом народу, у другој је реч о простом шегачењу кнеза и попа с наивним хоцом. Слика Турчина тако није представљена само кроз осиноност и мржњу према хришћанима, нити, с друге стране, кроз племенитост појединца. Нова димензија односа уводи моменат хумора којим се исказује ситуација хришћанске интелектуалне надмоћи над Турчином.

И поред тога што Божовић константно пружа слику муслиманског тлачења хришћанског становништва, већи део прича у овој збирци прожет је идејом хришћанско-муслиманске толеранције и образовање хумане, сложне универзалне заједнице. Премда код овог српског писца

⁶ Давор Дукић издваја као доминантне следеће типове Турчина: *Верски Непријатељ* (Неверник), *Освајач*, *Снажни Ратник* и *Насилник*.

изостаје конкретан етнографски опис османског друштва и културе, на неколико места Божовић говори о облачењу и обичајима Турака, о коду понашања пред њима и захтеваној „турској пристожности“. Међутим, далеко значајнији је приказ друштвене слике, тачније положаја српске културе и језика на Косову. Ако би се тражила документарна страна ове прве збирке (готово једногласно одређена од стране тумача као непостојећа) она би се вероватно у највећој мери огледала управо у уочавању избрисаног језичког и уопште културног идентитета Срба на простору Косова. Стопљени у Бугаре, Арбанасе, Арнауте, Грке... Срби се пред Турцима боре за право на употребу властитог језика и постојања у оквиру сопствене нације. Они причају и певају на Турцима неразумљивом језику иако се Османлије вековима налазе на територији Србије и живе са Србима. Јунаци Григорија Божовића непрестано покушавају да пруже реминисценцију на историју и тако се изборе за право на живљење у оквиру сопственог, српског националног идентитета упркос последицама и додатном степену насиља које због тога трпе. Ретко који писац с ових простора успео је да покаже управо то – борбу једног потлаченог народа, којем је избрисан културни и језички идентитет, за право на постојање на територији и у времену где не важе закони и правда већ влада атмосфера језе и страха, ноћних похода, убиства и крађе. Отуда је првом збирком приповедака *Из Старе Србије*, Григорије Божовић не само увео нову регију у српску књижевност (Скерлић) него је и отворио једну сасвим нову културолошку проблематику (угњетаваних а негираних, непостојећих идентитета и поред тога што живе на властитој земљи).

Када је реч о конкретном обликовању слике Турака/Османлија/Мухамеданаца у овој прози она се конструише или у оквиру негативног стереотипа верског непријатеља, осиног крвника и сладострасника или у оквиру афирмативног царског оданог поданика, или се пак изабрани чланови друштва репрезентују као хумани појединци. Исто тако, и (ауто)слика Срба, осцилира између позитивног и негативног приказа: они су похлепни и несложни, али у својој основи мудри, храбри, пожртвовани и готово увек с ореолом жртве. Ипак, чини се, да се позиција претећег „Другог“ много више везује за Арнауте но за Турке. Турску окрутност оличавају високи намети, материјално искоришћавање, похлепа, верска мржња, негирање културног идентитета (мотивише се жељом да се присвоји туђа, „рајска“ територија), али конкретан приказ физичког насиља над Србима изостаје⁷ (тако, рецимо, нема

⁷Обрачун скелесије с крамара припада домену имагинације и фантазије.

помена о чиновима силовања и убијања људи, о паљењу и скрнављењу сакралних споменика...). Штавише, акцентује се вишевековни заједнички живот и они се не дају као опозити Србима. Сукоби, атмосфера језе и страха, „ноћни походи“, неконтролисан степен насиља, убиства, крађе везују се за Арнауте који се обликују у непријатеља лишеног основних хуманих особина, у тзв. претеће „Друго“. Оваква представа Арнаута уско је везана с друштвено-историјском сликом времена у којем је Григорије Божовић стварао, те је она стога „u dobroj meri određena položajem posmatrača spram posmatranog“ (Jezernik 2010: 12).

Литература

Ахметагић 2007: Ахметагић, Ј. Стереотипна представа о другом и проза Григорија Божовића. – В: *Баумтина* № 22, 2007, 31–47.

Брајовић 2007: Brajović, T. *Identično različito*. Beograd: Geopoetika.

Дукић 2004: Dukić, D. *Sultanova djeca*. Zadar: Thema.

Јевтовић 1996: Јевтовић, М. *Личност и књижено дело Григорија Божовића*. Књига 2. Зубин Поток/Приштина: Стари Колашин/Нови Свет/Институт за српску културу.

Језерник 2010: Jezernik, V. Uvod. Stereotipizacija „Turčina“. – In: *Imaginarni Turčin*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Муршић 2010: Muršić, R. O simboličkom drugojačenju „Turčin“ kao preteče Drugo. – In: *Imaginarni Turčin*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Питулић 2006: Питулић, В. Функција симбола у приповедној прози Григорија Божовића. – В: *Језик и стил Григорија Божовића*. Косовска Митровица/Стари Колашин/Зубни Поток: Филозофски факултет, 2006, 145–155.

Тодоров 2009: Тодоров, В. Етницитет, етничке групе и етнички стереотипи у приповеткама Григорија Божовића. – В: *Свеске* № 91, 2009, 133–144.

Тодоров 2013: Тодоров, В. Историја, мит и ремитизација српског идентитета у прози Григорија Божовића. – In: *Philologia Mediana* № 5 (5), 2013, 141–152.

Томић 1995: Томић, Ј. Н. *О Арнаутима у старој Србији и Санџаку*. Приштина/Београд: „Григорије Божовић“/Просвета.

Хаџи-Васиљевић 1995: Хаџи-Васиљевић, Ј. *Муслимани наше крви*. Приштина/Београд: „Григорије Божовић“/Просвета.

Цвијић 2012: Цвијић, Ј. *Балканско полуострво и јужнословенске земље*. Београд: Народна библиотека Србије.

IMAGOLOŠKI MODELI “DRUGOGA” U 18. STOLJEĆU U DALMACIJI: PRIMJERI PUTOPIISNOG TEKSTA I GRAFIČKE SLIKE, TE NJIHOVE SUVREMENE TRANSPOZICIJE U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI I MEDIJIMA

Vladimir Rismondo

Odjel za kulturologiju Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

Contrast of urban and rural coding in Dalmatia can be traced since the 18th century: Alberto Fortis travelogue *Travels into Dalmatia* inaugurated the Morlach entity as the ethical and cultural opposition to the urban identity of the Dalmatian cities. This contrast is in the paper apprehended through Theory of otherness. The same dichotomy appeared in Croatian 19th century political struggles, but also in the work of some Croatian modern writers like Vladan Desnica, sculptors like Ivan Meštrović, or movie directors like Vatroslav Mimica.

Key words: Alberto Fortis, Robert Adam, Vladan Desnica, Ivan Meštrović, „teorija drugoga“, identitet

Uvod:

Izlaganje obrađuje odnos dvaju društvenih identiteta, prisutnih u Splitu i Dalmaciji od vremena kada ih je, uvjetno rečeno, po prvi puta – kroz antagonizam grada i njegovog ruralnog zaleđa u 13. stoljeću naznačila *Historia Salonitana* Tome Arhidakona (Arhidakon 1960) – pa sve do kraja prve polovine 20. stoljeća kada isti sukob iznova obrađuje Vladan Desnica u romanu „Zimsko ljetovanje“ (1955). Fokus je na krajnjem izvodu tog odnosa u vidu razlikovanja dviju imagološki relevantnih paradigmi koje očitavamo tijekom prve polovine 20. stoljeća. Ona danas manje poznata podcrtana je građanskom misli Benedetta Crocea, a druga – daleko poznatija – postojanjem „narodnjačkog“ modela, oblikovanog u *Kosovskom ciklusu* Ivana Meštrovića, odnosno njegovim utjecajima na krug mladih splitskih kipara. Analitički instrumentarij kojim ćemo se služiti u promišljanju navedenih paradigmi temelji se na preplitanju dva, kulturološki relevantna modela. Prije svega